

Hanna Seman
Heli Solla

ProKoulu, pro oppiminen, pro kehitystyö – Hannu Savolaisen työ tasa-arvoisen oppimisen hyväksi

Haastateltava: erityispedagogiikan
professori Hannu Savolainen
(kuvassa – Hannu Savolainen)

Hannu Savolainen on koulutukseltaan kasvatustieteen tohtori, ja hän on toiminut Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan professorina tammikuusta 2014 lähtien. Hänen työuransa painopiste on ollut tasa-arvoisen oppimisen edistämässä, ja hän on työskennellyt aiheen parissa niin Suomessa kuin ulkomailla. Savolainen on toiminut tiiviisti mukana kehitysyhteistyössä yli 20 vuoden ajan, esimerkiksi Sambianssa konsulttitehtävissä sekä neljä vuotta Etiopiassa erityisopetuksen kehityshankkeissa. Hän on osallistunut myös Unescon koordinoimaan maailmanlaajuiseen Education for All (EFA) -prosessiin vuodesta 2000 lähtien ja Maailman koulutusfoorumiin (World Education Forum) Dakarissa ulkoministeriön toimek-

siannosta. Lisäksi Savolainen toimii aktiivisesti EFA-prosessin seurantaan liittyvässä lippulai-vaohjelmassa, jonka päämääränä on ratkaista vammaisten lasten koulutukseen liittyviä kysymyksiä. Hannu Savolainen on tutkinut muun muassa lukivaikeuksien ja matemaattisten vaikeuksien ilmenemistä ja seurauksia Opintiellä pysyminen -hankkeessa, jonka aineistona on pitkäaikainen seurantatutkimus. Toinen kansainvälinen vertailututkimus keskittyy opettajien inklusiokäsitteisiin ja taitoihin opettaa inklusiivisesti eli opettajien käsityksiin, asenteisiin ja minäpystyvyyteen. Tutkimuksessa on mukana maita Euroopasta, Afrikasta ja Aasiasta. ProKoulu-hankkeen tavoitteena on sen sijaan kehittää kouluissa oppilaille annettavaa

yleistä tukea ja auttaa ratkaisemaan käyttäytymiseen liittyviä ongelmia. Hankkeen nimen alku tulee sanoista ”positiivisesti ryhmässä oppien”. Keskeinen tavoite on luoda suomalaisille kouluille sellainen yleisen tuen toimintamalli, jossa käyttäytymistä ohjataan positiivisen palautteen avulla.

KOLME KESKEISINTÄ TUTKIMUSHANKETTA

Savolainen on mukana useassa tutkimushankkeessa, joiden aiheita ovat mm. käyttäytymisen ongelmien ennaltaehkäiseminen, opettajien inklusiokäsitysten ja minäpystyvyyden kansainvälinen vertailu sekä oppimisvaikeuksien pitkäaikaisuus-eräukset nuoruudesta varhaisaikaisuuteen. Tässä artikkelissa tutkimushankkeista esitellään kolme: Opintiellä pysyminen -hanke ja opettajien inklusiokäsityksiä selvittävä hanke lyhyesti sekä ProKoulu -hanke laajemmin.

Opintiellä pysyminen ja opettajien inklusiokäsitykset

Opintiellä pysyminen -hankkeen tavoitteena on selvittää pitkäaikaisen seuranta-tutkimuksen avulla lukivaikeuksien ja matemaattisten vaikeuksien ilmenemistä ja seurauksia. Tutkimustiedon avulla pyritään tunnistamaan mekanismit, jotka yhdistävät nämä oppimisvaikeudet koulutuksesta ja yhteiskunnasta syrjäytymiseen. Tutkimuksessa on lisäksi selvitetty sitä, millaisia muita yksilöön ja ympäristöön liittyviä tekijöitä oppimisvaikeuksien ilmenemiseen ja syrjäytymiseen liittyy. Hankkeessa on tutkittu myös toisen asteen opintojen jälkeistä muuhun elämään kiinnittymistä. Opintiellä pysyminen -hankkeen

toisena vetäjänä Savolaisen lisäksi toimii professori Leena Holopainen Itä-Suomen yliopistosta.

Toinen iso meneillään oleva tutkimushanke on kansainvälinen vertailututkimus opettajien inklusiokäsityksistä ja opettajien taidosta opettaa inklusiivisesti. Hankkeessa on alusta asti ollut mukana Etelä-Afrikka, Kiina ja Suomi. Myöhemmin hankkeeseen on liittynyt myös Liettua, Slovenia ja Englanti. Tutkimuksessa on käytetty mixed methods -lähestymistapaa, jossa yhdistellään erilaisia määrällisen ja laadullisen tutkimuksen elementtejä. Kaikissa maissa on tehty aluksi kyselytutkimus, jonka avulla on selvitetty opettajien käsityksiä, asenteita ja minäpystyvyyttä. Tämän jälkeen on kerätty laadullista aineistoa yksilö- ja ryhmähaastattelujen avulla. Maakohtaisia artikkeleita kirjoitetaan parhaillaan ja eri maiden aineistoja vertaillaan keskenään.

”Suomalaiset opettajat ovat aika kriittisiä. Mitä lähempänä inklusio on omaa työtä, sitä kriittisemmiksi ajatukset tulevat”, Savolainen sanoo. Hän korostaa, ettei kriittisyys kuitenkaan tarkoita pelkäämistään negatiivisuutta, vaan kyse on myös siitä, että suomalaiset opettajat suhtautuvat työhönsä hyvin vakavasti. Kriitikki liittyy inklusiivisen opetuksen haasteisiin. Opettajat tiedostavat, että inklusion toteuttaminen edellyttää myös lisäosaamista, uusia keinoja ja toimintatapoja. Tärkeää on, etteivät opettajat jää yksin uudistusten tekemisessä.

Kansainvälisesti tarkasteltuna inklusiokeskustelu näyttäisi Suomessa keskittyvän pragmaattisiin ongelmiin. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa on hyvä inklusiopolitiikka, joka lähtee sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteesta, mutta käytännön toteu-

tuksessa on ollut hankaluuksia. ”Maailman mittakaavassa meillä on varsin inklusiivinen koulu, joka perustuu hyvään lähikouluperiaatteeseen. Toivottavasti näin on myös tulevaisuudessa”, Savolainen pohtii.

Savolaisen mielestä uusi erityisopetuksen strategia tuo tullessaan myönteisen mahdollisuuden kehittää koulua ja tarjota riittävät tukipalvelut niitä tarvitseville, jolloin koulua voidaan kehittää inklusiivisempaan suuntaan.

ProKoulu-hanke

Uusi perusopetuslaki ja erityisopetuksen strategia korostavat ennaltaehkäisevää tukea. Lakimuutos ja uusi kolmiportaisen tuen malli herättivät paljon keskustelua myös julkisuudessa, ja eri tahojen kautta puheissa nousivat usein esiin käyttäytymiseen liittyvät ongelmat. Niitä pidettiin selvästi isona esteenä aiempaa inklusiivisemmalle opetukselle.

ProKoulu-hankkeen taustalla vaikutti Opetushallituksen rahoittama ISKE-verkostohanke, jonka aikana kerättiin tietoa siitä, millaista tukea oppilaille oli kouluissa tarjolla ennen erityisopetuksen lakimuutosta ja sen jälkeen. ISKE-hankkeessa tutkimusta suunnattiin käyttäytymisen ongelmiin ja samalla kerättiin aineistoa, jonka pohjalta validoitiin käyttäytymisen ja tunne-elämän vahvuuksien arvioinnin mittari suomalaiskäyttöön. Savolaisen mukaan hankkeessa kävi selvästi ilmi, että juuri käyttäytymiseen liittyvät pulmat koulussa olivat asia, jolle oli tehtävä jotain.

Kun kolmiportaisen tuen päätös astui voimaan, merkittävin uusi asia ei ollutkaan tehostetun ja erityisen tuen toteuttaminen. Eniten työtä tuntui vaativan yleisen tuen idean juurruttaminen kouluihin. ”Opettajien inklusiokäsityksiä selvittäneessä

tutkimuksessa havaittiin, että vaikka suomalaisten opettajien kaikki minäpystyvyyden alueet olivat suhteellisen hyvällä tasolla, niin usko siihen, että saa hallittua oppilaiden käyttäytymistä, oli kaikkein heikointa. Tarve yleisen tuen kehittämiseen ja käyttäytymisen ongelmien haasteellisuus olivat keskeiset syyt ProKoulu-hankkeen aloittamiseen”, Savolainen kertoo.

Positiivisella palautteella parhaita tuloksia. ProKoulu-hankkeen nimen alku tulee sanoista ”positiivisesti ryhmässä oppien”. Hankkeeseen on haettu mallia Yhdysvalloissa jo aiemmin käytössä olleesta School Wide Positive Behaviour Interventions and Support -mallista, jota on kehitetty aktiivisesti myös Norjassa. Suomalaisen mallin kehittäminen aloitettiin kolmen varkautelaisen koulun kanssa. Nyt hankkeessa on mukana 60 koulua. Kaikki koulut käyvät läpi saman yhdeksänvaiheisen ohjelman kolmen vuoden aikana. Työ on parhaillaan käynnissä ja mallin vaikuttavuutta tutkitaan.

Suomalaisissa kouluissa on ollut perinteisesti tapana antaa negatiivista ja ongelman ilmenemisen jälkeen tapahtuvaa ohjausta. Negatiivinen palaute ei kuitenkaan näytä olevan hyvä keino ohjata oikeaan käyttäytymiseen. ProKoulu-hankkeen keskeinen ajatus on luoda suomalaisille kouluille sellainen yleisen tuen toimintamalli, jossa käyttäytymistä ohjataan positiivisen palautteen avulla. ”Tämä ei tarkoita yleistä yltiöpositiivisuutta, vaan sen tutkitun seikan huomaamista, että käyttäytymistä voidaan ohjata kaikkein tehokkaimmin positiivisella, käyttäytymiseen kohdentuvalla ja oikea-aikaisella palautteella”, Savolainen sanoo.

Toimintakulttuurin muutos lähtee aikuisista. Tutkimushankkeessa selvitetään myös, mitkä muut asiat vaikuttavat toimintamallin tehoon. Asiantuntemusta ja tietoa käyttäytymisen ohjaamisesta on jo olemassa. Tätä tietoa on tärkeää käyttää systemaattisesti ja johdonmukaisesti. Olennaista on se, että koulun aikuiset sopivat yhdessä koulun säännöistä. Toimintamallin taustalla on ajatus siitä, että kaikki koulun aikuiset, opettajat ja muu henkilökunta ottavat omalta osaltaan kantaakseen vastuun lasten ja nuorten kasvattamisesta ja ohjaavat käyttäytymistä toivottuun suuntaan.

”Lasten ja nuorten toivottavaan suuntaan kehittymisen kannalta on äärimmäisen hankalaa, jos aikuisilta koulussa saatava palaute on ristiriitaista”, Savolainen toteaa. Savolaisen mukaan systemaattisella käyttäytymisen ohjaamisella saadaan korjattua valtaosa koulussa ilmenevistä käyttäytymisen pulmista.

Yksi toimintamallin onnistumisen kannalta tärkeä asia on positiivisen palautteen antamisen opetteleminen. Kansainvälisissä malleissa tavoitteena on, että yhtä negatiivista palautetta kohti annetaan vähintään neljä positiivista palautetta. Tähän on Savolaisen mukaan vaikea päästä ilman, että sitä erikseen harjoitellaan. Toimintamalliin kuuluukin yhtenä osana se, että positiivisen palautteen antamista harjoitellaan ensin aikuisten kesken ja vasta sitten lasten kanssa. ”Tämä on kuitenkin osa sellaista hyvää opettajuutta, jota jokaisen on mahdollista oppia”, Savolainen toteaa. Uusien toimintatapojen sisäistäminen edellyttää yleensä myös jonkin verran vaivannäköä.

Käyttäytymisongelmat tuovat opettajan työhön merkittävän määrän stressiä ja kuormitusta. Tutkimusten perusteella

tiedetään, että hyvä järjestys ja työrauha luokassa vähentävät työn kuormittavuutta. Yläkoulussa Työrauha kaikille toimintamallin pilottitutkimuksessa pystyttiin jo kahdeksan viikon intervention aikana vaikuttamaan työrauhaan niin paljon, että opettajat saivat vähennettyä viikoittain työrauhaongelmien hoitamiseen kuluvaan aikaa kahdella tunnilla. Juuri tästä syystä Savolainen kannustaa ottamaan uuden toimintamallin käyttöön: ”Kun työrauha ja käyttäytymisen hallinta saadaan riittävän hyvälle tasolle, niin opettajille jää enemmän aikaa toteuttaa pedagogiikkaa oman persoonallisuutensa mukaisesti.”

Kun yleinen tuki ei riitä. Tehostetun tuen check in check out -menetelmän käytöstä on jo olemassa pilottitutkimus. Myös Malti-interventiota on testattu, ja mahdollisesti kokeillaan vielä kolmatta menetelmää.

Lisäksi hankkeessa kehitetään erityisen tuen interventiota, jossa lapsi siirtyy joksikin aikaa pienryhmään. Jokaiselle lapselle määritellään tarkat tavoitteet siitä, mitä taitoja hän pienryhmässä harjoittelee. Tavoitteena on, että lapsi palaa takaisin isoon luokkaan sitten, kun taidot ovat riittävän hyvin hallinnassa. Luokkaan paluuta harjoitellaan ja tuetaan systemaattisesti. Savolaisen mukaan tähän mennessä tehtyjen tutkimusten perusteella on näyttöä siitä, että yli puolet lapsista pääsee palaamaan takaisin omaan luokkaan.

KEHITYSYHTEISTYÖ

Savolainen on toiminut tiiviisti mukana kehitysyhteistyössä yli 20 vuoden ajan. Suomi on ollut aktiivinen erityisopetuksen ja inklusiivisen opetuksen hankkeitten edistä-

jä monissa maissa, ja Savolainen on itse ollut neljän vuoden ajan Etiopiassa, jossa Suomi toimi pääyhteistyökumppanina erityisopetuksen kehittämishankkeessa. Lisäksi Savolainen on ollut Sambianssa Jyväskylän yliopiston ja Niilo Mäki Instituutin yhteisessä hankkeessa kotikoordinaattorina neljän vuoden ajan. Savolainen on toiminut myös useissa muissa alansa konsulttitehtävissä.

”Vuosien aikana kehitysyhteistyö on muuttunut paljon”, kertoo Savolainen. Aikaisemmin järjestettiin selkeitä projekteja, kun nykyään työtä tehdään useammin yhteistyömaan koulutussektorin ja hallinnon kanssa. Kahdenvälisistä projekteista on myös siirrytty kohti useampien toimijoiden yhteistyötä.

YK:n vuosituhatjulistuksessa asetettiin koulutuksen osalta tavoite, jonka mukaan kaikilla lapsilla tulee olla oikeus perusopetukseen vuoteen 2015 mennessä. Tähän tavoitteeseen liittyy myös Unescon koordinoima maailmanlaajuinen Education for All (EFA) -prosessi, jossa Savolainen on ollut mukana vuodesta 2000 lähtien. Tuolloin Dakarissa pidettiin Maailman koulutusfoorumin (World Education Forum) kokous, johon Savolainen osallistui asiantuntijajäsenenä ulkoministeriön toimeksiannosta.

Vuoden 2000 Education For All -julistuksessa ei mainittu erikseen vammaisten koulutuskysymystä. ”Voidaan selkeästi havaita, että jos kansainvälisissä kehitysdokumenteissa tällainen erityisryhmä jää erikseen mainitsematta, niin se jää myös marginaaliin. Kehitysmaissa kyse on kuitenkin suuresta ryhmästä, koska vammaisia lapsia on todella paljon. Koska ongelmaan liittyy usein köyhyyttä, vaikeudet kasaantuvat”, Savolainen painottaa.

Vammaisten lasten koulutuskysymyksen ratkaisemiseksi perustettiin EFA-prosessin seurantaan liittyvä lippulaivaohjelma, jossa Savolainen toimi aktiivisesti yhdessä Oslon yliopiston, Unescon, Jyväskylän yliopiston ja silloisen Fididan (nyk. Vammaiskumppanuus ry) kanssa. Genevessä pidettiin vuonna 2008 kaikkien maiden yhteinen kokous. ”Kaikki seisoiivat liikuttavan yksimielisesti asian takana, mutta siitä on vielä pitkä matka siihen, että opetus ruohonjuuritasolla toteutuu”, Savolainen toteaa. Unesco-toimikunnan jäsenenä Savolainen seuraa suurella mielenkiinnolla, kuinka vammaisten koulutusasia etenee – ainakin kansainvälistä kehitystoimintaa linjaavissa kestävästä kehityksen tavoitteissa asia näyttäisi tulevan hyvin huomioiduksi.

Savolainen korostaa, että monenlaisista kehitysyhteistyötä tarvitaan: ”Kahdenvälisistä yhteistyötä tarvitaan varmasti myös edelleen, ja erityisesti eri yliopistojen välinen tutkimus- ja kehittämistyö olisi erittäin hyödyllistä. Myös kansalaisjärjestöjen ja opettajajärjestöjen välinen yhteistyö koulutuksen kehittämisessä on tärkeää. Suomella on paljon annettavaa tässä asiassa, ja siksi Suomen on oltava mukana kehitysyhteistyössä.”

TUTKIMUSTA TARVITAAN

Savolaisen mukaan yksi suomalaisen koulun vahvuuksista on se, ettei meillä oikeastaan ole yhtä oikeaa tapaa järjestää koulutusta: ”Meillä voidaan käyttää luovuutta, paikallisia vahvuuksia ja kokeilla erilaisia lähestymistapoja. Monissa kunnissa on kokeiltu joustavia ryhmittelyjä ja tiimiopetajuutta. Näin on voitu purkaa perinteisiä

jakoja erityis- ja tavalliseen luokkaan.”

”Hyviä, toimivia keinoja on olemassa. Erityisopetuksen osalta tarvitaan kuitenkin lisää interventiotutkimusta, jotta saadaan varmaa tietoa menetelmien vaikuttavuudesta”, Savolainen sanoo. Tarvitaan lisää tutkimusta siitä, kuinka yleinen, tehostettu tai erityinen tuki vaikuttaa. Vaikka tutkimusasetelmat voivat olla haasteellisia, on Savolaisen mukaan monia mahdollisuuksia vielä käyttämättä: ”Nythän meillä on kouluissa velvoite tuen dokumentoimiseen. Tämän tiedon käyttäminen tutkimuksessa on monelta osin vielä hyödyntämättä.”

Suomalainen pitkä opettajankoulutus saa Savolaiselta kiitosta, vaikka koulujen ja yhteiskunnan muu kehitys asettaakin hurjasti haasteita opettajien koulutukselle. Savolaisen mukaan koulutuskeskustelu perustuu aina tiettyihin arvoihin, ja sen vuoksi arvokeskustelun esiin nostaminen on tärkeää. Monissa muissa maissa yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kysymykset ovat paljon polttavampia kuin meillä, mutta siitä huolimatta myös Suomessa on syytä ottaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymykset vakavasti. On oltava tarkkana sen suhteen, ettei eriarvoisuus kouluissa pääse lisääntymään.

* * *

Hannu Savolainen on toiminut Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan professorina tammikuusta 2014 lähtien. Sitä ennen hän oli professorina Joensuun ja Itä-Suomen yliopistoissa. Viimeiset neljä vuotta hän toimi filosofisen tiedekunnan varadekaanina vastuualueenaan erityisesti perustutkintokoulutukset ja opettajakoulutuksen kehittäminen. Savolainen on suorittanut

kasvatustieteen tohtorin tutkinnon Joensuun yliopistossa vuonna 2001. Savolainen on toiminut Jyväskylän yliopistossa aiemmin yliassistenttina ja professorin sijaisena sekä Niilo Mäki Instituutin toiminnanjohtajana. Hän on toiminut aktiivisesti myös kansainvälisessä kehitysyhteistyössä eri yliopistojen hankkeissa sekä yhteistyössä UNESCO:n kanssa. Savolainen on toiminut vuoden 2015 alusta lähtien Suomen UNESCO-toimikunnan jäsenenä. Lisäksi hän on Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan jäsen (2013–2018) sekä Canterbury Christ Church Universityn vieraileva professori. Tässä haastattelussa Savolainen kertoo keskeisimmistä tutkimushankkeistaan, kehitysyhteistyöstä ja erityispedagogisen tutkimuksen tulevaisuuden haasteista.

Kirjoittajatiedot:

Hanna Semann, erityisopettaja, kasvatustieteen maisteri (pääaineena erityispedagogiikka), Niilo Mäki Instituutin harjoittelija.

Heli Solla, kasvatustieteen maisteriohjelma (pääaineena aikuiskasvatustiede), Niilo Mäki Instituutin harjoittelija.